

מדור לבירור ועיון בשאלות אקטואליות

הלכה וסנהג

מתי ולמה

אסור לברך

את השכן

ב"בוקר טוב"?

לאחר שנזקקנו להלוואה ממנהל הגמ"ח שהוא במקרה גם שכננו, או לאחר שלוינו מהשכנה מצרכים שונים, צריכים אנו להזהר מלאחל להם "שלום" ו"בוקר טוב" – האומנם?

- מבירור הלכות איסור "ריבית דברים" מסתבר כי איסור זה כולל בתוכו שלוש קטגוריות עיקריות: אמירת שבחים למלוה, נתינת תודה למלוה ולברכו ● בשורות דלהלן נביא בע"ה את שיטתו הבהירה של רבינו הזקן בשלושה אופנים אלו ונבררם אחד לאחד

מאת: הרב מרדכי חיימסון

ריוסף יצחק הוא שכננו בדלת ממול ובשעות הערב הוא מנהל גמ"ח. באחד הימים נזקקנו להלוואה והוא ניאות להעניק לנו הלוואה לחודשיים ימים. מסתבר שכעת, בכל פעם שנראה אותו יוצא מדלת ביתו נצטרך להתאפק מלומר לו 'בוקר טוב' כפי שהיינו רגילים – האומנם?

ב"שבוע הספר" שנערך בשבוע שעבר, נתקלנו בדוכני הספרים בלא-מעט ספרים אשר באחד מדפייהם הראשונים מוקדשת ברכה ל"אנשי החסד הנדיבים אשר בזכותם הודפס ספר זה וזיכו את הרבים". מסתבר שעזרתם של הנדיבים היתה הלוואה גדולה לזמן ארוך. מסתבר שהמודעה הזאת אינה כשרה ומותרת כפי שהיא נראית...
כ"ק אדמו"ר הזקן מברר את העניין על בוריו, ומביא שיטה חדשה בנושא איסור ריבית דברים. על כך ועוד בשורות הבאות...

פרשת ריבית נכתבה בתורה מספר פעמים: בפרשת משפטים¹, בפרשת בהר² והיא נשנית שוב בפרשת כי תצא³, ובכל פעם שנכתבה נתחדשו בה חידושים נוספים שאינם נמצאים בפעמים האחרות.

בפעם האחרונה שנכתב על כך בתורה, נוספה האזהרה "לא תשיך לאחיך... נשך כל דבר אשר ישך... למען יברכך ה' אלקיך בכל משלח ידך". מכאן למדו חז"ל⁴ כי ה"נושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום", שהרי נאמר "נשך כל דבר"... אפילו **דיבור** אסור⁵.

איסור זה נקרא בפי חז"ל "ריבית דברים"⁶ האומר: שאסור ללווה (אפילו) לומר למלווה 'שלום', אילו הלוואה לא היה הלווה נוהג להקדים ולשאול בשלומו, אולם אם היה רגיל הלווה, עוד לפני הלוואה, להקדים שלום למלווה, מותר לו ללווה, גם עכשיו לאחר לקיחת הלוואה, להמשיך במנהגו הטוב ולהקדים לו שלום.

על כך בא רבינו הזקן ומוסיף ומבהיר, כי גם כאשר הלווה היה רגיל לשאול בשלומו של המלווה עוד קודם הלוואה, אשר לכך מותר לו להמשיך ולנהוג כן, בכל זאת עליו ליהרהר "שלא יתכוון עכשיו בשביל הלוואה"⁶. כלומר: ימשיך הוא לנהוג עמו באחוה וידידות, אך עליו לשים אל לבו ולזכור שהקדמת השלום והדומה לה, היא כתוצאה מידידות **מוקדמת**, ואין לה כל שייכות להלוואה העכשווית.

אך בתחילה נביא את מקורם ושורשם של אותם דינים.

על הנאמר בגמרא שאסור לשאול בשלומו של המלווה, מוסיף הרמב"ם⁹ וכותב שפשוט, "ואין צריך לומר", שאסור ללווה "שיקלסו [למלווה] בדברים", דהיינו: איסור הקדמת שלום אינו רק בתחום אמירת שלום לבדה, אלא הוא כולל בתוכו את כל הדומה לאמירת שלום, ולכן אסור ללווה גם לקלס ולשבח את המלווה. עוד מחדשים הראשונים¹⁰, כי מדיק בלשון התורה עולה כי גם אסור ללווה **לברך** את המלווה, ועל-פי דבריהם ברור שאסור ללווה לברך את המלווה בברכת 'תזכה למצוות' או 'יישר כחי' וכדומה, שדיבורים אלו הם ברכות למלווה והאומרם עובר על איסור ריבית דברים. ולקמן בהמשך דברינו נביא

ב ס ר ו ת
הפוסקים מובא כי לא רק הקדמת שלום לבדה היא שאסורה, אלא גם שאר דיבורים אסורים. רבינו הזקן מסווג את שאר איסורי ריבית דברים⁷ לשלושה חלקים:
א – אמירת שבחים למלווה.
ב – נתינת תודה למלווה.
ג – לברך את המלווה.

דין כל אחד משלושה אלו שונה מחברו, ובכל אחד מהם נאמרה זהירות מסוימת שלא נאמרה בשניים האחרים. כבר העיר הגרש"ז אויערבאך בספרו מנחת שלמה⁸ שרבים נוהגים במנהג מסוים **ברצותם לעשות כהלכה**, ובאמת טעות היא בידם, ולפועל מנהגם אינו כדין **ומעשהיהם** אינם כראוי, בשורות דלהלן נביא בע"ה את שיטתו הבהירה של רבינו הזקן בשלושה אופנים אלו,

(6) שוע"ר דיני ריבית סי"ג.
(7) הבאים מהלווה למלווה, ועיין שם עוד ריבית שמוהר עליה המלווה, ואכ"מ.
(8) ח"א סי' כז.
(9) הלי מלווה ולווה פ"ה הלכה י"ב, וכך יש גם לתקן בשוה"ג דשוע"ר בדיני ריבית או"ק לה.
(10) תוד"ה צדקה קידושין ח ע"א.

(1) שמות כב, כד.
(2) ויקרא כה, לה ואילך.
(3) דברים כג, כ ואילך.
(4) רשב"י בבא-מציעא סוף פרק איהוה נשך, ועיין גם כן בירושלמי ב"מ פ"ה ה"ח.
(5) ראה טושו"ע י"ד סימן קס סעיף יא ואילך.

מדברי רבינו הזקן עולה עוד כי איסור 'ריבית' דברים' לא נאמר אלא כשעדיין ההלוואה לא נפרעה, אולם לאחר שהלווה כבר פרע את חובו לא נאמר איסור 'ריבית דברים' ומותר ללווה לשאול בשלום המלווה, לקלסו ולברכו

מתיחסת אך ורק לקבלת העזרה הבאה בעקבות החזרת המשכון שאין לה קשר ישיר עם ההלוואה.

והעולה מדברי התוספות, שהאיסור לברך את המלווה, אינו אלא רק על ההלוואה והכרוך עמה, אך על דברים אחרים יכול הוא לברך את המלווה, והן הן דברי אדמו"ר הזקן הנזכרים.

וכן אם הלווה מברכו או מקלסו שלא בפניו של המלווה מותר הדבר, אך עלינו להדגיש, כי לשיטת אדמו"ר הזקן שונה דין הקילוס מדין הברכה, שהרי לקלסו בפניו אסר רבינו גם כאשר הקילוס אינו על הגינותו וטוב לבו שהראה המלווה באמצעות ההלוואה, וגם קילוס על דברים אחרים אסור בפניו של המלווה, לעומת זאת איסור הברכה בפניו הוא דוקא כאשר היא נאמרת "על שהלווה" אבל לברכו **סתם** מותר ללווה לברך את המלווה גם בפניו של המלווה.

[וכאמור, פרטי דינים אלו שנאמרו לעיל, נאמרו אך ורק במקרים דלעיל, אולם בנתינת תודה למלווה הדין שונה].

מדברי אדמו"ר הזקן עולה עוד כי איסור 'ריבית דברים' לא נאמר אלא כשעדיין ההלוואה לא נפרעה, אולם אם הלווה כבר פרע את חובו לא נאמר איסור 'ריבית דברים' ומותר ללווה לשאול בשלום המלווה וכן גם לקלסו ולברכו, כלשון רבינו הזקן¹⁵ "כל זמן שהלווה חייב למלווה. אסור ליתן לו או לעשות לו שום טובה בשביל ההלוואה. . ואפילו לדבר דיבור טוב"

המלווה את מצות הצדקה כנאמר "ולך תהיה צדקה". במסכת קידושין¹⁴ מסיק ר' יצחק מכתוב זה, שהמלווה הלוקח [בתחילה] את המשכון "קונה את המשכון" והמשכון נחשב לרכושו הפרטי, שהרי אם הלווה "אינו קונה [את המשכון] צדקה מניין?" ועל כרחנו שהמלווה קונה את המשכון.

ועל כך תמהים התוספות¹⁵ וכי העוזר לחברו ומסייע בגופו ודואג שרעהו יקבל את העזרה הדרושה לו לא נחשב לו הדבר לצדקה אך ורק מפני שלא נדרשה ממנו הוצאה כספית או נתינת חפציו? וכי צדקה נחשבת רק כאשר האדם מוזיל מכספו או מחפציו לזולתו, וצדקה בגופו איננה בנמצא?

ועונים התוספות שני תירוצים: האחד¹⁶ – שאכן כך, והעושה צדקה בגופו לא בממונו, לא נחשב לו הדבר לצדקה [בוודאי קיים הוא את מצות גמילות חסדים, אך לא את מצות הצדקה שהיא נעשית אך ורק בממונו].

תירוץ נוסף¹⁷ מתרצים התוספות, ומדייקים מהנאמר בתורה שהלווה בעת שמקבל לידיו את המשכון מברך הוא את המלווה ("וברכך") ואם נאמר שהמלווה לא קנה את המשכון ובמילא המלווה לא נתן משלו ללווה כלום, אלא רק החזיר את החפץ לבעליו האמיתיים. אם כן נכשלו המלווה והלווה כאחד באיסור 'ריבית דברים' שהרי בגלל ההלוואה, והיחס הנאות הכרוך עמה שהפגין כלפיו המלווה בירכו הלווה, והרי זה איסור 'ריבית דברים' לכן, מסיקים התוספות, שמוכרחים אנו לומר שהמלווה קנה את המשכון, וברכת הלווה למלווה

בע"ה את היסוד והבסיס לחידושם זה. שתי חומרות אלו – שלא לקלסו ושלא לברך את המלווה – מקורם בדברי הראשונים והביאם רבינו הזקן הלכה למעשה בשולחן הזהב, תוך כדי הוספת חידושי דינים. וזה לשון אדמו"ר הזקן¹¹: "אסור. . לקלסו בפניו. . או לברכו בפניו על שהלווה או על שהרחיב לו זמן". מדברי אדמו"ר הזקן נראה שאיסור הקילוס ואמירת השבחים לא נאמר אלא כשאמירת השבחים וכיוצא בזה נאמרים בפניו של המלווה, אולם כשהמלווה אינו נמצא לפניו מותר לשבח, וכן גם באיסור הברכה, שמקורו בדברי התוספות, הרי שלא בפני המלווה, מותר לו ללווה לברך את המלווה, ולכן לווה הרוצה להזכיר את שם המלווה לטובה ולברכה בעת רצון וכדומה, עליו לוודא שהמלווה לא יהא נוכח ורק אז מותר לו לברכה (טעם לשבח לשיטת רבינו – ראה תורת ריבית פי"ד הערה א).

ברם, מדיוק לשון אדמו"ר הזקן נראה, שגם בפניו של המלווה, פעמים מותר ללווה לברכו, אך הדבר טעון זהירות מיוחדת, ואם לא יזהר בה הלווה עובר הוא חלילה על איסור ריבית. האופן היחידי בו הברכה מותרת גם בפניו של המלווה היא כאשר הברכה אינה על ההלוואה, והיא נאמרת בלשון סתמית, כאומר לחבריו: 'תזכה למצוות' או 'ישר כח' והוא אינו מוסיף ואומר 'תזכה למצוות בזכות ההלוואה' [וגם בלבו אינו מתכוין לברכו בגלל ההלוואה]¹² אזי גם לשיטת התוספות מותר ללווה לברך את המלווה. אולם המוסיף ואומר למלווה 'ישלם לך ה' כגמולך הטוב' עובר על ריבית דברים, ורק אם ידחק הלווה לברכו בסתם, ולא יקשר את ברכתו להלוואה גם במחשבתו שבלבו, נראה מדברי רבינו כי אין בכך כל צד של איסור, [מקורו של רבינו להתיר ברכה בפני המלווה כאשר היא אינה בגין ההלוואה היא לכאורה בדברי הראשונים דלעיל גופא. אך נקדים תחילה את דברי הגמרא עליהם נסובו דברי הראשונים].

בפרשת כי תצא¹³ נאמר שהמלווה המחזיר את המשכון ללווה, כאשר הלה זקוק למשכון, זוכה המלווה לברכה, אודות לכך שהלווה "שכב בשלמתו וברכך, ולך תהי' צדקה לפני ה' אלקיך" ובנתינת המשכון בחזרה לידי בעליו מקיים

(15) ד"ה צדקה.
(16) והוא השני שם בתירוצם.
(17) והוא הראשון בדבריהם שם, ובמילא גם העיקרי.
(18) שם.

(11) שם, סעיף ט.
(12) שכנזכר לעיל, הרי לשיטת רבינו יש להקפיד בהקדמת שלום "שלא יתכוין עכשיו בשביל ההלוואה".
(13) דברים כד, יג.
(14) ח, ע"ב.

הרי מדבריו מפורש יוצא שאיסור ריבית דברים לא נאמר כאשר הלווה כבר פרע את חובו¹⁹.

חידוש מעניין נוסף עולה משיטת רבינו הזקן, בדין קילוס וברכה:

מחברי ספרים רבים בבואם להדפיס את חיבוריהם נזקקו להלוואות כדי לממן את הוצאות הדפוס וכו', ונדיבי עם פתחו את לבם וידם ונתנו להם הלוואות נוחות כדי שאכן יהיה באפשרותם של המחברים להוציא לאור את חיבוריהם.

מטבע הדברים, רצה המחבר להביע את תודתו למלווה מעל גבי הספר, וכאן נתעוררה השאלה, אולי יש בכך משום איסור ריבית דברים. בעל 'ערך ש"י' מספר²⁰ שבעיניו ראה את הספר שו"ת 'אמרי אש' ו'בפתח השער ובסוף השער הזכירו שם המלוים להם לצורך

הדפוס וברכו אותם, **דשגגה היא** דהוי ריבית דברים וכל שכן לדפוס לפרסום ברבים לנצח", והפוסקים נתחבטו ליישב את הנהגת האמרי אש²¹, אולם לשיטת רבינו הזקן ניתן לומר שהאמרי אש סבר שבכותבו עלי ספר את ברכתיו ושבחיו למלווה, לא נחשב הדבר לקילוס וברכה **בפניו**, שהרי המלווה אינו נמצא לפניו בעת כתיבת ההקדשה והברכה, ואזי הדבר מותר.

זאת ועוד, אולי בעת הדפסת הספר כבר הספיק האמרי אש לפרוע את חובו למלווה, ואזי, אין כל איסור בברכה וקילוס לשיטת רבינו הזקן, כנזכר לעיל²².

לסיכום הדברים:

א. **אסור** ללווה **לברך** את המלווה בעקבות ההלוואה. אולם יש להתיר זאת: א)

כאשר הברכה אינה נאמרת בפני המלווה. ב) או שהיא נאמרת ללא כל קשר ושייכות להלוואה.

ב. **אסור** ללווה **לקלס** את המלווה **בכל קילוס שיהיה**, אולם יש להתיר זאת כאשר המלווה אינו לפני הלווה.

ג. **הקדמת שלום** מותרת רק בשני תנאים: א – אם היה רגיל גם קודם ההלוואה להקדים לו שלום. ב – יזכור בלבו **שאינ** שאילת שלומו באה בעקבות ההלוואה.

ד. כל הדברים דלעיל, אמורים דוקא כאשר החוב עדיין לא נפרע, אולם אחר פרעון החוב אין כל איסור.

נדגיש שוב, כי בכל דברינו דלעיל לא נגענו באיסור **נתינת תודה** שגם בזה נקט רבינו בשיטה חדשה, ועל כך נעמוד בע"ה בפעם הבאה.

22) יש הטוענים (מהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב שם והביאו הברכ"י בסי קס) שאם המלווה חוזר ומשיב ללווה שלום או ברכה, הדבר מותר, ולכן במקרה שהלווה אמר למלווה יתוכה למצוותי מתוך כונה ברורה לברכו בעקבות ההלוואה אך המלווה השיב לו ברכה ושלום, אין בכך איסור ריבית. אולם צריך עיון אם גם לשיטת אדמו"ר הזקן יש לעשות כן, שהרי דברי מהריק"ש מבוססים הם על פירוש מחודש שפירש בדברי ההג"מ (ה' מלווה ולווה פ"ה אות ל) ונחלק בזה על הבי"י מחד ועל הרמ"א (בהגהתו סו"ס קס) מאידך, ורבינו אחז כפירושם ולא כפירושו.

19) ועיג"כ בשו"ת אהלי יעקב (למהריק"ש) סי' קכו דכ"י אף הוא ד"לאחר שפרע לו מותר" להקדים לו שלום, ועי"ש בטעמו דלומר איפכא הוא דבר י"שאינ לו שחר" והובא בשו"ת אה"ו ובדרכ"ת סי"ק עה.

20) מהדורא בתרא להלכות ריבית.
21) עיין במרבה תורה סימן קס סעיף קטן כד, ובדרכ"ת שם סי"ק פח, ועיין גם כן במחברי זמנינו בשו"ת אגרות משה חלק א' יו"ד, סימן פ, וביביע אומר חלק ד' חיו"ד ס"ט.